

فرهنگ نور

نوشته‌ی محمد رضا اصلانی

ساده‌تر اما شهری‌تر و روزمره‌تر، ارایه دهنده‌ی راه‌است و به ویژه پرده‌ی آب انبارش، که صحنه‌ایست از موقعیت قهوه خانه - موزه‌ی آب انبار، قلمزنی در این پرده با شهامت ست و سریع، و کاربردی اشاره‌ی پی‌راسته دارد و مجموعه‌ی کار انگاریک بخش - سکانس سینمایی‌ست که تدوین داخلی شده باشد. نوعی شمایل نگاری‌ست با همان موازین شمایل نگاری دهه‌های قبل با حضورهای متناقض امروزه. بینشی‌ست متقارن از ایمان و طنزی از حضورهای بی‌چهره‌شده، مرایایی از جامعه‌ی که جمعیتی‌ست. جمعیتی که ملغمه‌ایست ملغمه‌از ایمان تا شکم چرانی، از وقار تا شلختگی از تاریخ تا روزمره‌ی بی‌قاعده، آن زنی که فلاش زده است، تا عکس بگیرد. آن لحظه‌ی پخش نور فلاش، اگر حضوری نیست، دست کم عبوری هست از لحظه‌ی که این بار بیش از آنکه جاودانگی باشد، طنزی‌ست از ماندن به سبکی خاطره‌ی بی‌وقار، تحجری به مرگ و مسخ، ایهام داشته. همزمان با جنبش مکتب قهوه‌خانه معامله‌گران عتیقه، در جمع آوری آثار با ارزش صنایع دستی ایران قدیم پرداختند. نگارگری دوره‌ی صفوی که بدلائل سیاسی دوران خود، براروپاییان شناخته‌تر بود از جانب موزه سازان غربی به ویژه فرانسه تقاضای بیشتری داشت. علی‌الاصول لفظ مینیاتور، از آن زمان به واسطگی این معامله‌گران است که برنگارگری ایران قدیم، نهاده

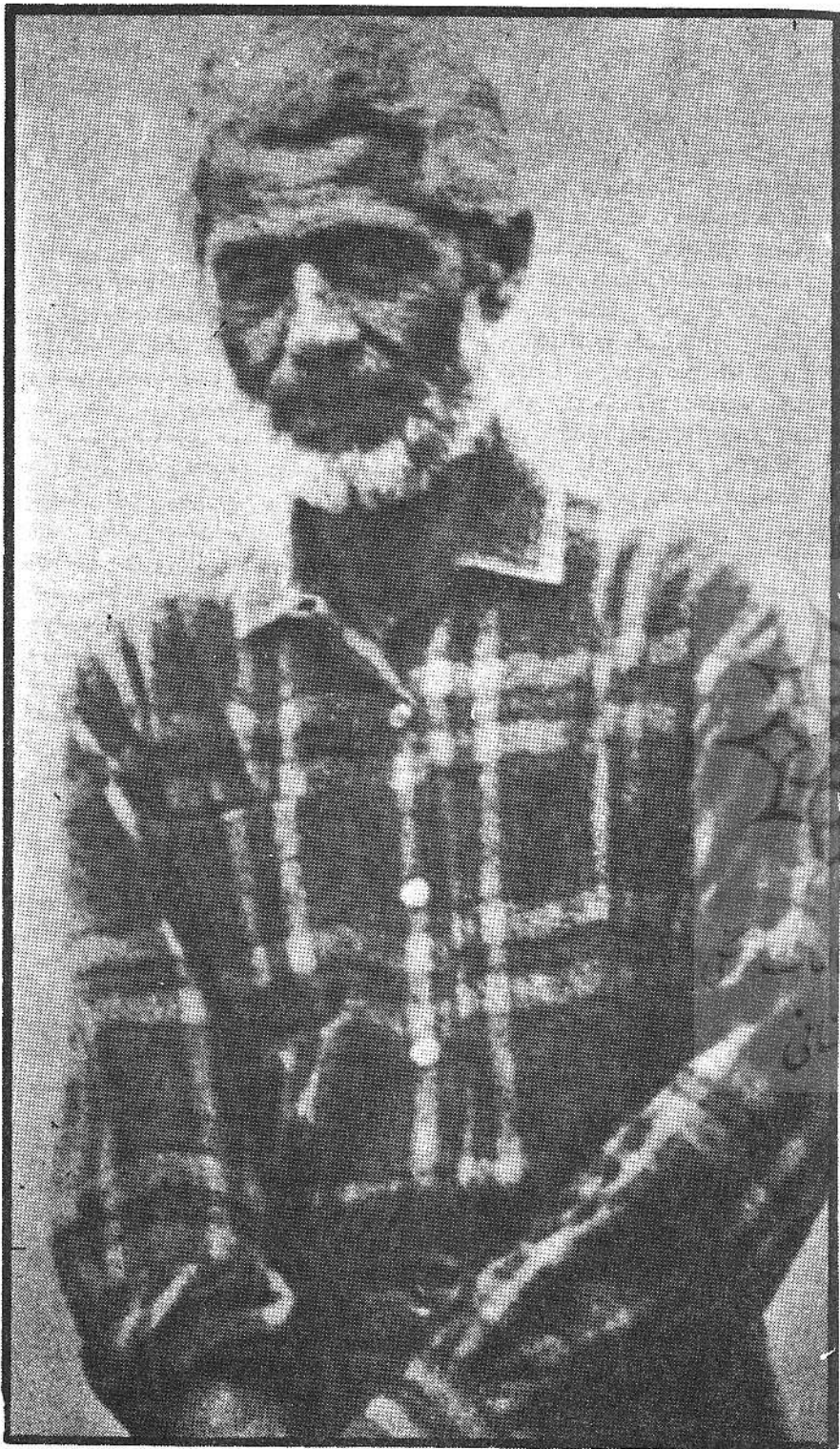
در معارضه‌ی سوآل‌گیرنده‌ی هستی، اکنون مگر چگونه بگذریم از صراط و عید شده که از موباریک‌تر است و از شمشیر تیزتر.

باری از سویی دیگر، از قرن سیزدهم به خواست نمایش نگاری در میان مردم نقاشی خاصی از برای اسطوره‌های ملی، و مذهبی راه می‌یابد که به

شمایل‌کشی معروف بوده و در گذشته بان نقاشی قهوه‌خانه گفته‌اند. چرا که در قهوه‌خانه‌ها بیشتر این پرده‌ها به نمایش گذارده می‌شده یا خود دیوارنگاره‌ی قهوه‌خانه‌ها بوده‌است. به مناسبت نقالی از شاهنامه و گاه مصیبت‌خوانی، از شهدای مذهبی از برای مشتریان قهوه‌خانه، که مراسمی و نظمی و نسقی داشتند، و هنوز چند تنی به یادگار مانده‌اند، که امیدوارم اجری بیابند آن هوشمندان که به نوزایی این سنت کمر بسته‌اند.

معروف‌ترین این سلسله نقاشان قولر آغاسی است. که پرده‌هایش در تلفیقی ساده اما محکم از سایه روشن نگاری غرب تبدیل ابعاد بصری به ابعاد مفهومی اسطوره‌-حادثه‌نگاری، شکل گرفت.

پرده‌های بسیاری از این مرد متواضع و دربردارا پرکار، در موضوعات حماسی شاهنامه و مذهبی صحرای کربلا تا اسطوره‌های اسلامی - عبری بجا مانده که پذیرش تیره‌گون تصویر نگاری فاجعه‌است. با قدرت ترکیبی مؤثر. و اکنون بلوکی فر، با بینشی حتی

به مکتب فتحعلیشاهی وفادارتر ماند. با ممارستی در پنجاه سال نگارگری، نه تکرار کننده‌ی مکتب اصفهان و فتحعلیشاهی، بل مرحله‌یی بعد از آن‌ها را به اصالتی جامع تکوین کرده است. الطافی توانسته است آن بهشت نگاری را که خاصه‌ی ذهنیت مثلی مذهبی نگارگران ایران بوده است، در بافتی دیگر زنده کند. در کارهای الطافی اشاره‌یی مادی هست به جهان لذت‌های روحانی، رنگ‌های سرد پرداز شده که در نهایت ظرافت یکدست می‌شود در ترکیب به گرمایی درخشنده از بهشت موعود بدل می‌گردد. ترکیب دوگانه‌ی جزیی بزرگ شده، چنانکه در مکتب فتحعلیشاهی دیده می‌شود. با منتسی از اجزای به تساوی واقعیت بخشیده شده - چنانکه تفاوتی قالی پشمین و قالیچه‌ی ابریشمین تاب یافته برهم، مستند و درخشنده است - ابعاد روزمره را می‌شکند و تعبیر را راه می‌دهد. تعبیری از سلسله مراتب هستی قابل کمال وصال. وصال سالک به سوی نور. درخشش یکدست فضا - بی هیچ سایه‌یی اما نور پنجره‌یی ظریف نگاشته، محسوس و ساطع است. الطافی تنها ادامه‌دهنده‌ی فریزی و سبک‌داشته‌ی ذهنیت اساسی اندیشه‌ی ایرانی است. راهپوی باستانی‌ست بر نور وصول شادمانه بر نور، بر رسیدگی در جهانی که خود روز بروز تیره تر می‌شود، و نورهایش را از دست می‌نهد. این صورت ازلی درخشنده را اگر چندی‌ست در باغ آرایه‌ی هامان از دست هشته‌ایم اما در قالی‌هایمان هنوز حفظ کرده‌ایم. در دهه‌های اخیر با توجهی که بیشتر شده رونقی دیگر این نقش‌ها گرفته - اندان تشعشع ذات، آن باغ بهشت ازلی آن مثل باروری و فرهت، در قالی - هامان نگه‌دارنده و اطمینان بخش‌ست، از نقش‌های هندسی جوشقان باهندسه -

و پذیرفته شد. برخی معامله‌گران در اندیشه دوباره‌سازی آن آثار بر آمدند، و از روی کتاب‌های منتشر شده از نقاشی‌های مکتب اصفهان، سفارش‌نقاشی و تقلید دادند بر نگارگرانی که در آن زمان در تیمچه مجمع‌الصنایع تهران، گردآمده، و به قلمدان‌سازی و جلدروغنی‌سازی اکتفا می‌کردند. و نقاشی به مفهومی فراموش آنان شده بود. اگر آن تجارت‌گران از کهنه کردن آن نگاره‌ها، به نوایی رسیدند، مکتب اصفهان نوزایی شد. و استادان گرانمایه‌یی در این مکتب صاحب شیوه شدند که از آن میان حسین بهزاد، مقیمی، و بعد الطافی و کریمی‌وزاویه، برآمدند. نگارگری کهن ایران به تحولاتی دیگر رسید.

بهبزاد با ادامه‌ی شیوه‌ی رضا عباسی طرح و نوعی بعد را با اندیشه - هایی از ادبیات برآمیخت و بر آن حضوری سریع و جوشانی داد، لکن از اندیشه‌های اساسی و بنیانی نگارگری سنتی ایران بدور شد. مقیمی در شیوه‌های او ایل مکتب اصفهان، به چنان ریز پرداز منقحی رسید که می‌توان گفت هر کار مقیمی، طرحی است به جان بافته در کار او نگارگری، سلوک ریاضتی - ست در رسیدن به تصویر، جواهری است از واقعیتی تو در تو داخل ابعاد از فضا به بدن، از بدن به فضای فشرده شده‌ی دیگر. آستین به چین مانده‌ی یک شخص، خود پهنه‌یست که می‌توان در آن، خود چوگان باخت. در کار مقیمی به واقع هر خانه آفتابی و هر کوچه مشرقی‌ست. به این ترتیب "زمان مکان شده" و "تعبیر" دو اصل اسطوره‌یی نگارگری ایران حفظ می‌شود و گسترش می‌یابد.

اکنون الطافی‌ست که مرحله‌ی تحولی‌ است. استاد الطافی در جریان سفارش آن کهنه‌سازان قرار نگرفت و

بی از مرکز سرچشمه گرفته، تا نقش اسلیمی لچک ترنج‌نابین با رنگهای کرم و آبی و طلایی، اما گرم و زنده بعدی تداخل یافته از خاک و آب، و اسلیمی لچک ترنج تبریز و کاشان، با رنگهای گرم لاکه، با تابشی راز گرفته از گل محمدی‌ها که هر سال هنوز بر کنار کاشان در نطنز به گلاب گرفته می‌شود و هنوز دست است و عطر گل سرخ.

لکن این فرایندهای گرانقدر، در مسیر پرهیاهوی چند ماجرای دهه‌های اخیر پنهان مانده، نقاشی جدید سینما و تاتر، وهم قصه پردازی.

نقاشی جدید ایران به دایم در تضادی درونی از آموزش اصول هنر غرب ریشه نداشتن در مسایل سرزمین خود و پذیرفتن عام‌تر از جانب جامعه درگیر بوده. گروه خروس جنگی، -

کوشش شدیدی به پیشرو بودن، علت تشکیل آن بوده است، جوشش افراد آن، چون هوشنگ ایرانی، و جلیل ضیاپور هر یک هیاهویی برانگیخت، که یکی به فوران ضربه زنده‌ی داد- بیست‌ها نظر داشت و دیگری به فن بعدی کوبیست‌ها، و دفاعیاتی که ضیاپور از کوبیسم براه انداخت این مکتب را هنوز معروفترین سبک شناخته شده از هنر نوفرنگیان در نزد عامه کرد، چنانکه در عام‌هر نگاشته‌ی غیر واقعیت‌گرا، از تصویر پراخته تا منتزع

به کوبیست بودن متهم می‌شود. ضیاپور با بکار بردن نقشینه‌های سنتی ایران، اصول بعد دادن و سطح‌یابی‌های گسترده‌را از کوبیسم تجربه کرد. و در آن زمان جهشی نو بود که پیگیر نشد. چرا که موقعیت‌های سنتی به چون مرد چوپان، و زن و حمام ایرانی، ارسی و کاشی، بالضروره بیش از آنکه ریشه‌یابی مفاهیم خواسته شده‌ی زمان باشد در حد نقشینه‌های خوش‌خاطره‌ی بیجا

ماند، لاجرم در خود نازا.

از آن پس اندیشه‌ی اساسی در هنر، و در کارهای تجسمی ایران فراموش شد. و آن ضرورت موجودیت هر هنر و هر پدیده به کلی است. خواست‌های فردی، در راهیابی به سوی نوعی هم‌شان و هم‌سان شدن با هنر غرب تسلط یافت همه‌ی مکتب‌ها از "باهاس" تا "فونتان"، تجربه شد. اما ضرورت نیازهای یک جامعه متحول، بررسی و به تجربه گذارده نشد. اگرچه فی‌نفسه کوشش‌های راهیاب از غرب آمدگان، یا از استادانی با این پشتوانه آموختگان خود می‌توانست در نگرشی بر جهت اجتماعی در حال دگرگونی بنیانی، نموداری مشخص باشد لکن این نمودار بیش از آنکه بالضروره از درون نظام خواست‌های پیش‌رونده‌ی یک جامعه بجوشد، نمودار نظامی شده است که ارتباط سازمان‌های تولیدی و خلاقه خود را از دست داده است.

از اینرو کوشش‌های ابوالقاسم سعیدی در رسیدن به صورت مثالی ازلی-باغ بهشت - بهمین محصل در اسطوره‌یابی روان مسخ شده‌ی آدمی و جهان، منوچهر صفرزاده در فاجعه پردازی وحشت‌دوران ارزش‌های جوینده- بی ست که فردی مانده‌اند. و کاربردی تاریخی خواهند داشت.

تاتر در این هیاهو، کوششی پیگیرتر و گره‌دارتر از همه داشته است جنبش آن از جانب نمایشنامه نویسان شروع شد. از میرزا آقای تبریزی، در قرن نوزدهم که می‌کوشیده‌است با توجه به اصول "دراما" در ممالک فرنگ، مسایل و صورخاصی این سرزمین را طرح‌ریزد، و "ساتیرها"ی خاص برآورد که به نحوی در کارهای میرزا فتحعلی آخوندزاده هم دیده می‌شود، خلف صدق آنان و کمال آنان، جوشانتر و

بر تجربه‌تر، و با دیدی وسیع تر، ساعدی- گوهر مراد - به ترکیبی موازنه‌داشته‌تر از مسایل اولیه‌ی این آب و خاک دست آورد. مسایل مبتلا به روزمره‌ی دایمی را به اسطوره‌های صحنه‌ی بدل ساخت. حماسه‌ی تلاش‌ها، گویایی صحنه‌ی از روند فاجعه‌ها بود، که از بطن تضاد گروه‌ها با نظام‌ها، در تاریخ یا در محدودهای مثلی "تا کجا ناآبادها" برگزین می‌شد. ساعدی به ضرورت طرح مساله، بیش‌از ضرورت بعد یافتن مساله اعتنا دارد. از اینرو کارهای او مبتنی بر نبضان زمان خوداست. نظریه پرداز متامل پشت صحنه نیست. بل سرباز وسط میدان است.

با جنبش نمایشنامه نویسان و بر صحنه آوردن نمایشنامه‌های فرنگی تاتر از روحی به جانب صحنه پردازی خصلت - کاراکتر - روی آورد. الگو- تیپ - سازی و کشف الگوهای ایرانی یک دوره فعالیت اساسی هنرمندان صحنه بود. این مساله اگرچه نه خواست واقعی استانیلاوسکی بود، اما تعبیر از مکتب حس صحنه‌ی اوست که این شیوه را براه انداخت و تاثیرات مکتب‌های واقع بین روسیه هنرمند میرفت تا چپ‌کشی پیرمردی را در قهوه‌خانه‌ی به دقت تماشا بنشینند یا خاطراتی ازین رفتارها در خود احسا کند، و پس خود با حس الگو یافته آنرا بر لحظه‌ی از صحنه آورد. با کوشش‌های پرشور و گاه عاشقانه ازین دست گروه هنر ملی بوجود می‌آید که اندیشه‌ی اصلی آن، دانای واقعی آن، و خانه و میز مستطیل خانهاش سرکسیان - جمع آورنده‌ی جوانی‌های پرشور جویندگان، اگر چه مهجور ماند اما گروه هنر ملی توانست به تاتر شکلی جدی و مساله داشته بدهد - دودر بین مردم دوباره تاتر احیا شود.

کوشش‌های صحنه‌ی بریافت خصلت و الگو، بدلیل بیگانه ماندن

بر تمام سنت‌ها و اصول تصویری فرهنگ سرزمینی و مواجیه‌ی رویه‌ی در شناخت فضا و ابعاد تصویری، جامعیت القا کننده و قدرتمند نداشت. درسینما هم به همین دلیل آنچه بدست آمد نوعی نگرش قصه پردازانه ابتدایی است که بعدها به نوعی ملودرام شکل نهایی یافت و تا دوام پذیرفت. تبدیل شد به گنجایش از عناصر لذت جویانه که به قیمتی ارزان در دسترس عامه بوده است.

اما سینما از جانب گروهی هر چند مهجور و وابسته بر قشرهای روشنفکری اما به هر حال جدی، فضا نگار و جستجوگر مسایل زمانه شد. گر چه در این حیظه هم زنگی از سلیقه‌ها و اندیشه‌نگاری‌های بصری بدون پشتوانه واقعیت یا اسطوره داشت.

"جنوب شهر" فرخ غفاری، استاد گرای صمیمانه‌ی بود. نسبت به وضعیت اجتماعی موجود در شهر، و بعدها "شب قوزی" که طنزی جستجوگر در واقعیات الگو شده‌ی شهر بود، با تخیلی هزارویکشی و "خشت آئینه‌ی" ابراهیم گلستان که با عشقی جدی به فضا، به موجودیت مردم عادی، و فاجعه پردازی ناتوانی روابط پرداخته شده بود وهم "چشمه" که بافتی مجرد از عشق و هستی بود. درخشش فضایی کشف شده با حس به ظرافت آب.

در این میان فریدون رهنما، رهپوی سوءالگر اندیشه‌ها و فضاهای باستانی شد. او در جستجوی ریشه‌هایی که می‌خشکید، اما به مثابه دوا می‌پتواند جوشانده شود، از برای خشکی طبعی که هول شهر زدگی شهر سالاری و سرمایه سالاری جدید آورده‌است. این پیوندگر پرشور، در کار پیوند جهان عینی انفجار یافته با جهان ذهنی اسطوره یافته بود. زمان‌های اسطوره‌ی درمکان ماندگار اما مشکوک تاریخی،

فضایی پر سنده از نوعی هستی نوزاده را بر می آورد. این زمان مکان شده، سیورورت نافذ خود را در سئوالی اساسی و رودر رو با ریشه بی ترین گمشدگی ها تا پای مرگ و نفی بلد پیش می برد

رهنما آن صورت مثالی تربیعی را در چهار بعد زمان، مکان، اسطوره و تاریخ، درگردش این ابعاد و گذشتن این ابعاد برهم- که مفهوم تعبیر امکان می یابد- در سینما دوباره زنده می کند این زنده را به قرعه می گذارد. قرعه ی سرنوشت. "سیاوش در تخت جمشید" قرعه ی مرگ است.

سرنوشت سازندگی یک ملت، مرگی بالنده و گیاهی، که پاسخ آن بر اشکانیان انقلابی، تا نامایشنا مه پود از خلاق امروز قرعه بی ست گردنده. رهنما جزء آن دسته از سینماگران جهان است که موج جدیدی از زیبایی ساخت را در رابطه متداخلی از عناصر موضوعی و عناصر مصالحی، و فشردگی آن ها جستجو می کند. به چون "ژان ماری اشتراپ" جستجوهای تجربه گر، و زاینده، در زمینه های دیگر در تاتر، در کارهای آربی او انسیان در حرکت است. که تجربه هایی است هشدار دهنده، با ابعاد گسترده ی هنر نمایی. که تنها به تعبیری از مکتب استانیلاوسکی ختم نمی شود بل جستجوگرانه، تا برخوردی با "گروتو- فسکی" و راهایی شهادت یافته از برای ایجاد ابعاد و روابط جدید درونی صحنه و حس صحنه و ترکیب فضایی صحنه جریان می یابد. که هر چند است که اجتماعات درگیر تحولات سریع اقتصادی و اجتماعی را گاه قانع نمی کند و پذیرا نمی شوند. اما ضربه هایی است به سلیقه هایی که متحجر مانده اند و همواره ایجاد سوال میکند، و شور درگیری را دارد، و جستجوی راه را. و به نحو متعادل تر در شیوه ی گروه های دیگر موثر بوده است، و فضایی ایجاد کرده است که نسل های جوان

جویای زبان نمایی بتوانند امکان تجربه و برخورد و مقابله داشته باشند. همچنین به رفتارهای بومی و آیین های محلی اجازه داده است که گاه حتی به خودی خود به عنوان عنصری نمایی حضور یابد.

این چنین است که در دهه های اخیر- بخصوص دهه ی سی و چهل- در جریان جوشیده ی تحولات و دگرگونی طبقات اجتماعی، فرهنگ در این سرزمین جهشی چشم گیر یافته است. و توجهی بر اندیشه های باستانی که ریشه های قومی این سرزمین اند پدید آمد. باز خوانی و بازیابی دوباره ارزش این اندیشه ها نقدی و نظری جدید بر این ارزش و سبک ها، و خطری ریشه شدن، از سویی نثر توفنده و سازمان یافته ی جلال آل احمد را پرورش داد که آل احمد خود یکی از صلا دهندگان این تعارض یکجانبه فرهنگ های جهانی شده بود. در مقاله نویسی و نثر، پس از انقلابی که دخو ده خدا- پی افکند، آل احمد تحول زنده و جوشنده ی نفس زبان پارسی ست. به آن برشی ضرب یافته و مستحکم بخشید که از بطن فرهنگ خراسانی زبان فارسی و نفس چگونگی مکالمات صریح روزمره بنیان یافت و سبکی شد که پس از بیهقی، عطار، سعدی و قافم مقام فراهانی، خود نقطه عطف است. و اگر مردی بن تاریخ همین یک تلاش را به شمر می داشت زنده ی به ستایش و به فره بود. که آل احمد، تبلور تلاش عظیم نسلی است، به خود شناختن و رودر رو ایستادن با تاریخی تقدیروار محکوم کننده. ابعاد گسترده ی چنین تلاشی نفس زندگی ست که آل احمد بر نسل های دوران ما می آموخت.

از سوی دیگر قصه پردازی با کارهای صادق هدایت، پایگاهی می شود از برای ادبیات ایران، و بسیار تلاش ها در آن شکل پخته بی می گیرد.

فریدون رهنما

در این میان به ویژه، بزرگ علوی با گپله مرد و چشم هایش، بافتی از اندیشه حماسی را در طبقات عادی مردم، بی که هنجارهای روانی خود را از دست بنبهد و بی که هنجارهای روانی را از زاویه های بیمارگونه بنگرد، بازگو کرد. می شود چشم هایش را از اولین قصه ی بلند دانست با محدوده و محصوره های درست. چوپک و ابراهیم گلستان، هر یک تصویرگران استحکام دهنده به ترکیب های داستانی هستند، که به این چنین در سرزمین مان، ریشه نداشته است. اما سووشون، سنگ بنایی است. تشخیص دهند و پاک تراشیده، آنچنان که نفس شرق از ورای معارضه ی سهمگین نیروهای جهان با عطر و بویی از گیاهان اسطوره یی، به افسون شهادت آمیخته بر می آمد.

بقولی از کتاب:

"و شما همیشه تک و توکی گل نایاب دارید و بعد خزره ره دارید که به درد ترسانیدن پشه ها می خورد و علفهای نجیب که برای بره ها خوبند. خوب همیشه شاخه یی بلند تر و پربارتر از شاخه های دیگر یک درخت می شود حالا

بزرگ علوی

این درخت بلندتر، چشم و گوش باز است. و خوب می بیند" ما همیشه گل هایی به عطر همه ی عالم داشته ایم. و خواهیم داشت. که می گوید:

"در خانه ات درختی خواهد رویید و درختهایی در شهرت و بسیار درختان در سرزمینت، و باد پیغام هر درختی را به درخت دیگر خواهد رسانید و درختها از باد خواهند پرسید، در راه که می آمدی سحر را ندیدی" فرهنگ ما به چون هر فرهنگ زنده بی، مجموعه یی اپستانیست، نسلها با همه ی رنجها و موانع بر خود و بر نیاز های خود، جوینده اند و ما اکنون در آستان تحولی تعیین کننده موضع گرفته ایم. اگر فشارها چنان نباشد که همه ی اصلها از هم بپاشد، چنانکه در دهه ی پنجاه - باشد که فصلی دیگر همه ی نهالهای به خون دل نشانده راشکوفه کند. و تلاشها، به نور فره یخته ی جستجو شده از باستان تا به امروز به خوشه رسد.

باشد که به این رسیدگی برسیم.